

BİR GREV İNCELEMESİ: 1990-1991 ZONGULDAK GREVİ

Fevzi Engin

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Özet: 1990 ve 1991 yıllarının en önemli olaylarından biri, Türkiye Taşkömürü Kurumu'nda çalışan maden işçilerinin, 30 Kasım 1990 tarihinde başlayıp 4-8 Ocak 1991 tarihleri arasındaki büyük "Zonguldak-Ankara" yürüyüşü ile sona eren, "Zonguldak Grevi"dir. Zonguldak bu grevle, dünya ve Türkiye işçi sınıfı tarihinde, "emeğin başkenti" olarak yerini almıştır. 24 Ocak 1980 Kararları'yla dayatılan ekonomik modelde demir-çelik, kömür, petro-kimya gibi sanayi yatırımlarından vazgeçilmesi, var olanların küçültülmesi, özelleştirilmesi ya da kapatılması öngörülüyordu. Türkiye'de uygulanan bu yeni ekonomik modelden en fazla etkilenen bölgelerden biri, Zonguldak ve çevresi oldu. Bu bölge, küçültülmesi, özelleştirilmesi ya da kapatılması öngörülen kamu işletmelerinin en yoğun olduğu bölge olması nedeniyle, önemli bir hedefti. Bu çalışmada "Zonguldak Grevi", Şehmus Güzel'in (1993) "grev incelemede yöntem" önerisi çerçevesinde incelenmekte; grev öncesi durum, grevin örgütlenmesi ve yöntemi, grevin sona ermesi ve sonuçları ile grevin toplumsal yönleri irdelenmekte, grevin ortaya çıkardığı sonuçlar değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Grev, sendika, işçi sınıfı, sendikal örgütlenme, özelleştirme.

Abstract: In Turkey, one of the most important events of 1990 and 1991 was the "Zonguldak Strike" of the coal miners, which was started on 30 November 1990 and finished on 4-8 January 1991. It concluded with the big "Zonguldak-Ankara" march. Zonguldak was named as "the capital of labour" following the event. In the model of 24 January Decisions which was forced to be implemented after 1980 in Turkey, the industrial investments such as iron and steel, coal, oil-chemical were suggested to be given up or to be closed down. The existing establishments were suggested to be made smaller or privatized. The region of Zonguldak was an important target for these kinds of regulations, because there were a lot of suitable establishments to privatise in Zonguldak region. In this paper, the Zonguldak Strike is investigated in the frame of "The Method in the Study of Strike" by Şehmus Güzel (1993). The conditions before the strike, the phase of organising the strike, its methods, finishing off the strike, its gains and social aspects are all investigated and the consequences of the strike are evaluated.

Keywords: Strike, union, working class, union organization, privatization.

GİRİŞ

1991 yılının en önemli olaylarından biri, Türkiye Taşkömürü Kurumu'nda çalışan maden işçilerinin, 30 Kasım 1990 tarihinde başlayıp 4-8 Ocak 1991 tarihleri arasındaki büyük "Zonguldak-Ankara" yürüyüşü ile sona eren, "Zonguldak Grevi"dir. Zonguldak bu grevle, Dünya ve Türkiye işçi sınıfı tarihinde, "emeğin başkenti" olarak yerini almıştır.

24 Ocak Kararları'yla uygulamaya konan ekonomik modelde, Türkiye'nin yoğunlaşacağı sektörlerin yerli hammadde ve ucuz işgücüne dayalı sektörler olması isteniyordu. Bunların yanında demir-çelik, kömür, petro-kimya gibi sanayi

yatırımlarından vazgeçilmesi; var olanların küçültülmesi, özelleştirilmesi ya da kapatılması öngörülüyordu. 24 Ocak Kararları'nın uygulayıcılarından Turgut Özal, modelin temel stratejisini şöyle tanımlamıştı: "Türkiye'de yeni bir iktisadi model uygulamaktayız. Bu model Türkiye'nin dış dünya ile entegrasyonudur. Türkiye gerek sanayide gerek ekonomide dışa açılmaktadır" (Oral, 1997).

Türkiye'de uygulanan bu yeni ekonomik modelin başarıya ulaşması için iç talebin kısılması, ücretlerin düşürülmesi, ithalat serbestliğiyle birlikte dış rekabete dayalı yapıların oluşması gerekiyordu. Uygulanmak istenen ekonomik modelin özünde yatan kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT'lerin) küçültülmesi ve kapatılması politikaları açısından bakıldığında, Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK), Karabük Demir-Çelik (KARDEMİR), Ereğli Demir-Çelik (ERDEMİR), Çaycuma Selüloz ve Kâğıt Fabrikası (SEKA) gibi büyük sanayi kuruluşları bu bölgede yer almaktaydı. Dolayısıyla, Türkiye'de uygulanan bu yeni ekonomik modelden en fazla etkilenecek bölgelerin başında da Zonguldak gelmekteydi.

24 Ocak Kararları'nın uygulanmasında, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi çok önemli bir tamamlayıcı oldu: grev ve toplu sözleşme hakkının askıya alınması ve ücretlerin sürekli olarak baskılanması politikası gerçekleştirilebildi. 1980 askeri müdahalesiyle sessizliğe gömülen sendikal hareket, 1989 bahar eylemlerinden sonra, "Zonguldak Grevi" ile doruğa ulaştı ve yeniden siyasetle buluştu.

Bu çalışmada "Zonguldak Grevi", M. Şehmus Güzel'in (1993) "grev incelemede yöntem" önerisi çerçevesinde incelenmekte;¹ grev öncesi durum, grevin örgütlenmesi ve yöntemi, grevin sona ermesi ve sonuçları ile grevin toplumsal yönleri irdelenmekte, grevin ortaya çıkardığı sonuçlar değerlendirilmektedir.

I. GREV ÖNCESİ DURUM

Genel Maden İşçileri Sendikası (GMİS), 42 bini TTK'ya bağlı beş işletmede (Armutçuk, Amasra, Kozlu, Karadon, Üzülmöz) ve altı bini Maden Tetkik Arama (MTA) Genel Müdürlüğü'nde olmak üzere toplam 48 bin işçinin örgütlü olduğu bir sendikaydı. Uyuşmazlık, coğrafi olarak sadece bir kenti değil, ağırlıklı olarak bir bölgeyi kapsamaktaydı. Çünkü, Amasra, Bartın ili sınırları içinde; Armutçuk, Zonguldak'a bağlı Ereğli ilçesinin sınırları içinde; Kozlu, Karadon ve Üzülmöz işletmeleri ise Zonguldak'ın Merkez ilçesinin sınırları içinde yer almaktadır.

Her ne kadar uyuşmazlık coğrafi açıdan belli bir bölgeyle sınırlı gibi görünüyorsa da, ekonomik açıdan çok daha geniş bir alanı kapsamaktaydı. Uyuşmazlık, sadece adı geçen TTK'ya bağlı işletmelerle sınırlı olmayıp, MTA'nın Türkiye genelinde 12 bölgeye bağlı 200'ün üzerindeki sondaj kampını da ilgilendirmekteydi.

İşletmelerde çıkarılan kömür, demir-çelik sektöründe kullanılan tek koklaşabilir kömürdür. Bu özellik, işletmelerin önemini vurgulamaktadır. Ancak, KİT statüsündeki işletmelerde üretim, istihdam ve fiyat politikalarının devletçe belirlenmesi ve doğrudan muhatabının (işveren) devlet olması nedeniyle, TTK'ya bağlı

¹ Ş. Güzel *Grev* (1993) adlı çalışmasında grevin yapısal ve işlevsel açıdan irdelenmesini yapmaktadır. Çalışmanın sonundaki ekte, bir grev olayını incelemek ve genellemelere gidebilmek için, grev incelemesinde belli bir yöntem seçilmesi gerektiğini belirtmekte ve bu amaçla bir yöntem önerisinde bulunmaktadır. Bu; grev öncesi olup bitenler, grevin başlaması ve bu sırada olup bitenler, grev sırasında olup bitenler, grevin sona ermesi ve sonuçları, grev sonrasında olup bitenler olmak üzere beş ana başlıktan oluşan bir yöntem önerisidir.

işletmeler ve çalışanları siyasal iktidarın uyguladığı iktisat politikalarından etkilenmekteydiler.

İşletmeler, üretimin emek-yoğun teknolojiyle yapılması, ücretlerin toplam maliyetlerin içinde yüzde 60'lara ulaşması, kurumun sürekli zarar durumunda olması nedeniyle Türkiye ekonomisinin “kamburu” olarak tanımlanmaktaydı (Çıladı ve Erdoğan, 1994). Zamanın Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı 1. Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada “Zonguldak kömür havzasında işçiye verilen ücret sattığınız kömürün bedelini karşılamıyor...Zararı 500-600 milyarı buluyorsa yarın yüzde 60 zam verdiğiniz zaman bu açık, bu zarar 1 trilyonun üstüne çıkar. Kim ödeyecek bu parayı. Devlet baba ver bakalım diyecekler. Devlet nasıl verecek? Ya vergileri arttıracak ya da para basacak...Üretim olmayan yere haddinden fazla para verirsiniz enflasyonu körüklersiniz” (Cumhuriyet, 29.11.1990) görüşünü dile getiriyor ve KİT'lerin özelleştirilmesi gerektiğini belirtiyordu. KİT'lere ve çalışanlarına yönelik bu “ideolojik” tutum (Boratav, 1992), grev sürecinin hızlanmasına neden oldu.

II. GREVİN BAŞLAMASI VE GREV SÜRECİ

Zonguldak grevinin başlaması ve grev süreci dört alt başlıkta incelenecektir: Grevin başlaması ve greve iten nedenler, grevin örgütlenmesi ve yöntemi, grevin toplumsal sonuçları ve grev sırasında kamu yetkililerinin tutum ve davranışları.

1. Grevin Başlaması ve Greve İten nedenler

Grevin yaşandığı ekonomik-politik zeminde, neoliberal politikaların özelleştirme uygulamaları belirleyici olmuştur. 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalarla temel kamusal hizmetlerin piyasalaştırılması ve özelleştirmeler hız kazanmıştır. Uygulanan bu politikalara ek olarak 12 Eylül askeri müdahalesiyle sendikal hakların tümüyle ortadan kaldırılması sonucunda, çalışanlar büyük ölçüde yoksullaşmıştır. Bu koşullar altında, 1986'da başlayan ve 1989 “Bahar Eylemleri” ile yaygınlaşan işçi hareketleri, 1990'da Zonguldak grevi ile kitlesel hale gelmiştir. Uyuşmazlığın temel nedeni, toplu pazarlık görüşmesinde anlaşma sağlanamamasıydı. Sendikanın talepleri sadece ücretlerle sınırlı değildi: İşçi sağlığı, iş güvenliği, özelleştirme politikaları, taşeronlaşma, işten çıkarma, erken emeklilik gibi uygulamalar da greve gidilmesinde temel nedenlerdi. Ancak bunların başında, reel ücret kayıplarının giderilmesi gelmekteydi. 1981-1991 yılları arasındaki reel ücret kayıplarındaki değişim ayrıntılı olarak incelendiğinde, grevin somut nedeni daha açık olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1'de, TTK'daki gerçek işçi ücretlerinin 1981-1991 yılları arasındaki değişimi verilmiştir. Günlük nominal ve gerçek ücretlerin değişimi incelendiğinde, 1981'den 1989'a kadar sürekli düşme eğilimi gösterdiği ve 1981 ücretinin altında kaldığı görülmektedir. En düşük gerçek ücret düzeyi 1985, 1986 ve 1987 yıllarında görülmüştür. Ücretler, 1990 ve 1991 yılları hariç enflasyonun gerisinde kalmıştır: Bu yıllardaki artışların nedeni, grev sonrası yapılan toplu sözleşme ile elde edilen kazanımlardır. Bu olumsuz koşulların sonucu olarak, daha önce de belirtildiği gibi, giderek yoğunlaşan işçi eylemleri görülmeye başlanıyor. 1986'da başlayan hareketlenme, bahar eylemleriyle yoğunluk kazanmıştır. Mart-Nisan 1989'da bahar

Tablo 1: 5. Grup Uzman Kadrosundaki İşçi Ücretlerinin Gelişimi (1981-1991)

Yıllar	Çıplak Nominal Ücretler (TL/gün)	TEİ 1981=100	Gerçek Ücret 1981 Fiyatları (TL/gün)	Yıllık Artış/Azalış %	Gerçek Ücret İndeksi 1981=100
1981	1.008,6	100,0	1.008,6	-	100,0
1982	1.260,0	127,0	992,1	-1,6	98,3
1983	1.562,0	168,6	901,5	-9,1	89,4
1984	2.230,0	260,0	857,7	-4,9	85,0
1985	2.730,0	356,7	765,3	-10,8	75,9
1986	3.680,0	458,0	803,5	5,0	79,7
1987	4.530,0	597,0	758,8	-5,6	75,2
1988	10.327,5	1.034,0	998,8	31,6	99,0
1989	16.220,0	1.765,0	918,9	-8,0	91,1
1990	56.495,0	2.664,0	2.120,7	130,8	210,3
1991	89.302,5	4.107,2	2.174,3	2,5	215,6

Kaynak: Genel Maden-İş (1981-1992) 9, 10, 11, 12, 13, 14. Dönem Toplu İş Sözleşmeleri.

eylemleri ile başlayan 15 işkolu ve 30 ilde sürdürülen grev dışı eylemler dizisi (iş yavaşlatma, işe geç başlama, toplu vizite, yemek boykotu, çıplak ayakla yürüyüş, dava açma, tek kolla çalışma vb.) işçi hareketinin canlanmasını sağlamıştır (Çavdar, 2005).

GMİS'in örgütlü olduğu işyerlerinde çok kötü koşullarda ve düşük ücretle çalışan madencilerin günün koşullarına uygun ücret talebi, kamu işletmelerinde yapılması planlanan bütün toplu sözleşmeler Zonguldak'ta alınacak sonuçlara baktığı için, hükümet tarafından fazla bulunmuştur. Grevle ilgili olarak, sendikanın bağlı bulunduğu konfederasyondan (Türk-İş) da yeterli destek alınmamıştır. Aksine, Türk-İş Başkanı Şevket Yılmaz, GMİS Başkanı Şemsi Denizer'i işi sertleştirmekle suçlamıştır. Buna rağmen grev, Zonguldak halkı başta olmak üzere tüm toplumsal kesimlerden büyük destek görmüştür.

2. Grevin Örgütlenmesi ve Yöntemi

Zonguldak grevinin genel yönetimi, GMİS yöneticilerindedir. Ancak, grevin yönetiminde GMİS yöneticilerine işçilerin, işçi temsilcilerinin ve grev komitelerinin yanında derneklerin ve siyasal örgütlerin de büyük desteği olmuştur. Zonguldak grevinin en belirleyici özelliği, meşru kitle eylemlerini aralıksız sürdürerek halkla bütünleşmeyi sağlamasıdır. Türkiye sendikal hareketinde ilk kez aynı sendikaya bağlı 48 bin işçinin başlattığı bu grevin, sendikal mücadelenin bir üst düzeye taşınmasında, çok önemli etkisi olmuştur. Bu grev, diğer sendikalarda ve kamuoyunda yarattığı etki bakımından da büyük önem taşımıştır. "Demokrasi Platformu" ve "İl Temsilciler Kurulu" gibi gayriresmi üst örgütlenmeler aracılığıyla diğer sendikalar, siyasi partiler, demokratik kitle örgütleri, meslek odaları, belediye başkanları, muhtarlar gibi kurum ve kişilerle işbirliği ve dayanışma içine girilebilmiştir. Bu tür örgütlenmeler aracılığıyla gerçekleştirilen işbirliği ve dayanışmanın, grev sürecine önemli katkıları olmuştur.

Zonguldak madenci grevinde ortaya çıkan grev komitelerine de değinilmelidir. Kozlu, Kilimli, Amasra, Üzülmez ve merkezdeki işyerlerinde oluşturulan grev komiteleri, sendika merkeziyle şubeleri ve işçiler arasında, kararların alınmasında ve uygulanmasında önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Ayrıca bu yapılanma kendi içlerinde bölge komitesi oluşturarak tabanla ilişkiyi kuran demokratik bir örgütlenmeyi sağlamıştır (Oğuz, 1995).

Grev başlamadan önce başta işçiler olmak üzere tüm kamuoyunun desteğini sağlama açısından toplantı, panel, yürüyüş, eğitim seminerleri, gösteriler gibi bir dizi etkinlik gerçekleştirilmiştir.

TTK Amasra Dördüncü Ocak'ta 5 işçinin grizu nedeniyle yaşamını yitirmesi sonucunda, diğer taleplerin dile getirilmesi amacıyla, 24 Şubat 1990 tarihinde 30 bin kişinin katılımıyla "İnsana Saygı Mitingi" gerçekleştirilmiştir. 3 Mart 1990 tarihinde "KİT'lerin Satışı ve Özelleştirme" paneli, 14 Nisan 1990 tarihinde "82 Anayasası ve İşçiler Önündeki Yasal Engeller" konulu panel düzenlenmiştir. 11 Mart 1965 tarihinde Kozlu'da jandarma kurşunuyla yaşamını yitiren Satılmış Tepe ve Mehmet Çavdar adlı kişiler 25 yıl sonra sendika tarafından ilk kez anılmıştır (*Genel Maden-İş*, sayı 33, Aralık 1990/Ocak 1991). Ayrıca GMİS, 4 Şubat 1990 tarihinde Adana'da Harb-İş üyelerinin, 3 Mart 1990 tarihinde Beykoz'da deri işçilerinin, 26 Mart 1990 tarihinde Bartın'da Çimse-İş ve 23 Haziran 1990 tarihinde İzmit'te çalışanların eylemlerine Türkiye genelinde destek vermiştir (*Genel Maden-İş*, sayı 33, Aralık 1990/Ocak 1991).

17 Kasım 1990 tarihinde siyasi partilerin, belediye başkanlarının, meslek örgütlerinin, kamu yöneticilerinin, muhtarların ve Zonguldak'taki tüm kesimlerin katılımıyla gelişmelere karşı duyarsızlığını sürdüren hükümete karşı "Zonguldak Kurultayı" düzenlenmiştir. Kurultay sonuç bildirgesinde tüm konuşmacılar ve katılımcılar maden işçilerine açık destek vererek, işçilerin haklı olduklarını kamuoyuna açıklamışlardır (Denizer, 1991).

5 bin dolaylarında basılan sendika gazetesinin tirajı kademeli olarak 10 bine, 15 bine, 20 bine çıkarılmış; bu sayı, eylemler döneminde 35-40 bine yükselmiştir. Bu arada gazetenin 40 yılı aşkın süre temel sloganı olan "ana prensiplerimiz çalışmak, üste saygı ve işe sevgidir" şeklindeki alt başlığı da, "ekmek, barış, özgürlük" şeklinde değiştirilmiştir (Çıladır, 1999).

Tüm bu süreçte, hükümet yetkilileri ve işveren temsilcileriyle yapılan görüşmelerde, sendikanın taleplerinin karşılanması doğrultusunda hiçbir biçimde uzlaşmaya gidilmemesi üzerine, 20 Kasım 1990 tarihli toplantıda grev kararı alınmıştır. 30 Kasım 1990 Cuma günü saat sekizde, Zonguldak'ta TTK işyerlerinde ve MTA'nın Türkiye genelinde 12 bölgeye bağlı 200'ün üzerindeki sondaj kamplarında, grev başlatılmıştır.

Hükümetin sürdürdüğü uzlaşmaz tutum sadece maden işçilerinin değil, toplumdaki diğer kesimlerin de özellikle Cumhurbaşkanıya yönelik tepkilerinin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Türkiye işçi sınıfının geçmişinde bir kenti, hatta bir ülkeyi peşinden sürükleyen bu ölçüde kapsamlı bir grev olmamıştır. Aydınlar, sanatçılar, düşünürler, ulusal ve yabancı basın temsilcileri grevdeki yürüyüşlere katılmış, emekten yana olan tüm toplumsal kesimler eyleme destek vermeye başlamışlardır (Çavdar, 2005).

Madencilerin 30 Kasım'dan beri sürdürdüğü grev devam ederken, Başbakan ile sendika yetkilileri arasında yapılan görüşmelerde sağlanan mutabakat, hükümette

Tablo 2: GMİS 1.7.1990-31.12.1990 Birinci Dönem Toplu İş Sözleşmesi (TL/saat)

5. İşçi Grubu	Sözleşme Öncesi Ücret	GMİS Teklifi	Kamu-Sen Teklifi	Başbakan Teklifi – Anlaşılan Rakam
İşçi	16.600	91.000	28.900	46.420
Usta	17.540	96.000	30.310	49.050
Uzman	17.695	98.000	30.542	49.485

Kaynak: *Genel Maden-İş*, Sayı 34, Şubat/Mart 1991.

kabul görmez. Bunun üzerine, Türk-İş'in 3 Ocak'ta başlattığı bir günlük eylemi engellemek için, 4 Ocak 1991'de Ankara'ya yürüneceği açıklanır. Bu karar Hükümet çevrelerinde paniğe yol açar. İşçileri Ankara'ya taşımak için gelen otobüsler Zonguldak'a sokulmaz. Eşleriyle birlikte sendika önünde toplanmış olan işçiler, kendilerini Ankara'ya götürecek araçlara el konulduğunun açıklanması üzerine, "biz de yürüyerek gideriz Başkan!" diye tempo tutmaya başlarlar. Derhal toplanan sendika yönetimi, 10:30'da, Ankara'ya yürüyerek gidilmesine ilişkin kararını açıklar. Yaşlı-genç, kadın-erkek, çoluk-çocuk 80 bine yakın kişi, sloganlar ve alkışlar eşliğinde halaylar çekerek, dünya işçi sınıfı tarihine geçen "madenci yürüyüşü"nü başlatırlar. Yerleşim yerlerine, ilçelere varıldıkça katılımcılar da giderek artar. Yürüyüşün üçüncü gününde, katılımcıların sayısı 100 bini bulur. Geceyi dağlarda geçiren madenciler, yaktıkları ateşlerle dondurucu soğğun etkisini azaltmaya çalışarak, kararlılıklarını gösterirler. Ankara'ya yürüme konusundaki bu kararlılık karşısında ve yürüyüşün üçüncü gününde, işçilerin E-5 karayoluna kesinlikle çıkarılmaması konusunda güvenlik güçlerine emir verilmiş ve bu emrin yerine getirilmesi için, Dorukan Tüneli'nin girişine barikat kurulmuştur. Sendika yöneticileri güvenlik güçleriyle yaptıkları görüşmeden sonuç alamayınca, geri dönerler ve yakılan ateşlerden çıkan dumanın yarattığı rahatsızlık nedeniyle 3-4 kilometre geri çekilme kararı verirler. Bu arada barikati zorladığı gerekçesiyle 201 kişi gözaltına alınır (Karakaş, 1992).

Yürüyüşün beşinci gününde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı İmren Aykut'un görüşmek için randevu vermesi üzerine ve olası bir çatışmanın engellenmesi için geri dönme kararı verilir. 25 Ocak 1991'de Bakanlar Kurulu'nun, "Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ilhaki sonucu meydana gelen Körfez Krizi üzerine başlayan savaş sebebiyle milli güvenliği bozucu ve tehdit edici nitelikte görülmesini" grev erteleme nedeni olarak ileri sürmesinin ardından, 27 Ocak 1991 tarihinde ülkedeki tüm grevler Bakanlar Kurulu Kararı ile ve "mili güvenlik" gerekçesiyle ertelenmiştir. Erteleme kararıyla birlikte, 158 işyerinde 102.846 grevciyi kapsayan grevler ertelenmiştir (Petrol-İş, 1991)."Zonguldak Grevi" de bu kararla ertelenmiş ve işçiler 27 Ocak 1991'de işbaşı yapmışlardır.

3. Grevin Toplumsal Sonuçları

Grevin toplumsal sonuçları dediğimizde, yapılan toplu sözleşme ile elde edilen kazanımlardan eylemin işçiler arasında ve işçilerle toplumun diğer kesimleri arasındaki dayanışmaya ve bütünleşmeye katkısına, sınıf bilincine yaptığı etkiye ve kamuoyundaki değerlendirmelere kadar, çok geniş bir alanda ortaya çıkan sonuçların anlaşılması gerekir.

Yapılan sözleşmeye bakıldığında, Genel Maden-İş'in ve Kamu-Sen'in tekliflerinin değil, Başbakan'ın teklifinin kabul edilmiş olduğu görülmektedir.

Tablo 2'deki rakamlar incelendiğinde, GMİS'in, teklif ettiği ücretin ancak yarısını alabilmiş olduğu görülür. Bu açıdan, kazanımların çok yüksek olduğu söylenemez. *Tablo 1* ile ilgili yapılan değerlendirmede de belirtildiği gibi, ancak 1980 başındaki reel ücretler seviyesine ulaşılabilmiştir.

Grevin sınıf bilincine ve toplumsal dayanışmaya sağladığı katkı açısından bakıldığında, dünya işçi sınıfı tarihine geçecek örnekler bulunmaktadır.

Grevin yapıldığı işkolunun kenti ayakta tutan sektör olması nedeniyle, tüm halkın desteği alınabilmiştir (tüccar, esnaf, memur, öğrenci, köylü, emekli vd.). Örneğin, esnaflar grev sürecinde kepenklerini kapatarak "Maden işçilerinin haklı grevini destekliyoruz" diye afişler asmışlar, bildiriler yayınlamışlardır. Yazarlar, sanatçılar, gazeteciler, öğrenciler, sakatlar, çocuklar bile grevdeki yürüyüşlere katılarak demokrasi mücadelesindeki yerlerini almışlardır.

İlköğretim öğrencileri okula gitmeyerek, hep bir ağızdan "almaya, almaya geldik, babamızın hakkını almaya geldik" diyerek, grevi desteklemişlerdir (Genel Maden-İş, 1994).

Zonguldak grevinde kadınların verdiği mücadele, çok özel ve ayrı bir araştırmayı gerektirir; bütün eylem sürecinde hep ön saflarda yer almışlardır.² Bu süreç içinde sendikada "Kadın Eğitim ve Girişim Komisyonu" kurulmuş, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü etkinlikleri dışında 19 Mart 1991 tarihinde "Toplumsal Örgütlenmede Kadının İşlevi" konulu panel düzenlenmiştir. GMİS Genel Merkez'i olmasa bile, şube düzeyinde kadın yöneticiler seçilmiştir. Eylem sürecine katılan bir kadın, kendisi ile yapılan söyleşide duygularını şöyle ifade etmiştir: "Ben 14 yıldan beri çalışıyorum. Bir 14 yıl daha geçse böyle bir duyguyu yaşayacağıma inanmıyorum" (Karakaş, 1992).

Zonguldak grevinin ortaya koyduğu diğer bir sonuç da, "Demokrasi Platformu" gibi oluşumları, tüm emekçileri bir araya getiren ortak zemin haline getirmesidir. Nitekim 5 Nisan 1994 İstikrar Programı'na tepki olarak, "Bu tepkilerimizin ilk ifadesi olarak 9 Nisan 1994 tarihinde kapatılması hedeflenen Zonguldak havzasındaki işyerleri ile dayanışma içinde olduğumuzu göstermek için düzenlenen mitinge aktif olarak katılacak, istikrar tedbirlerine tepkimizi göstereceğiz" diye, basın açıklaması yapılmıştır (Koç, 2000).

Zonguldak greviyle ortaya çıkan diğer önemli bir sonuç da, ulusal ve uluslararası düzeyde, sendikal dayanışmanın yükselmesidir. Bu dönemde uluslararası örgütlenmede Uluslararası Madenciler Federasyonu (MİF) ile Uluslararası Kimya ve Enerji Federasyonu'na (ICEF) üye olunmuştur (Çıladır, 1999).

Üye olunan bu federasyonların dışında, birçok sendika ve federasyonla da dayanışma içine girilmiştir: Uluslararası İşkolu Federasyonu (ITS, Alman K-T İşçi Dernekleri Federasyonu (AKTIF), İşçi Sendikaları Federasyonu (FUI, Alman Maden ve Enerji İşçileri Sendikası (IGBE) gibi. Ayrıca İsveç, Almanya, Hollanda, Sovyetler Birliği, Tunus, Avusturya, Fransa gibi birçok ülkeden kuruluşlar bizzat gelerek büyük dayanışma göstermişlerdir.

² Kadınlar "en önde biz olursak polisler bize cop vuramazlar ama erkeklere vurabilirler, biz onları koruruz" diyerek eylemlerde hep önde yürümüşlerdir.

Benzer dayanışma ulusal düzeyde de gösterilmiştir. Barolar, meslek örgütleri gibi demokratik kitle örgütlerinin desteği sağlanmıştır. Birçok kurum ve kuruluş da verdikleri ödüllerle sürece katkıda bulunmuşlardır: 1991 Orhan Apaydın Hukuk ve İnsan Hakları Ödülü, 1991 Çağdaş Gazeteciler Derneği Ödülü bunlardan bazılarıdır.

4. Grev Sırasında Kamu Yetkililerinin Tutum ve Davranışları

Grev sırasında, özellikle yerel düzeydeki kamu görevlilerinin tutumunun son derece olumlu olmasına karşın, uygulanan iktisat politikası anlayışı çerçevesinde hükümetin ve Cumhurbaşkanı'nın tutumu son derece olumsuz olmuştur. Hatta, konumu gereği tarafsız olması gereken Cumhurbaşkanı, doğrudan taraf olmuştur. Yaptığı basın açıklamalarında GMİS Başkanı için "bu adamla konuşulmaz" sözüyle Zonguldak'taki sözleşmenin hata olduğunu, bu grevin Türkiye'deki ücret düzeyini artıracığını belirtmiştir (Genel Maden-İş, 1994).

Hükümetin olumsuz tutumunun boyutunu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı İmren Aykut'un açıklamalarında görebiliriz. Bir açıklamasında: "Zonguldak'ta bir aydır yasadışı yürüyüş ve gösteri yaptınız ses çıkarılmadı. Bu yollara çıkmak ne demek? Bu yaptığınız toplu pazarlık olmaktan çıktı. Bir isyan hareketine dönüştü. Yaptığımız kanunsuz yürüyüştür" demektedir (Güneş, 7.1.1991). Başka bir açıklaması da şöyledir: "İşçi kamuoyunun içinde işçi olmayanlar var. İlegal örgüt mensupları var. Hatta bu işin arkasında Saddam'ın adamları bile olabilir. Böyle bir anda Türkiye'yi önemli iç sorunlarla baş başa bırakmak, uğraştırmak, bir isyanla karşı karşıya bıraktırmak düşüncesi olabilir" (Uğur Mumcu, *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1991). Bu tür gerilimli açıklamalarla toplu sözleşmeler üzerinde baskı olurken, ekonomik taleplerden siyasal taleplere, kendi dar sorunlarından toplumun genel sorunlarına genişleyen bir mücadele anlayışına doğru bir dönüşüm yaşanmıştır (Taylan, 1991).

İşçi komiteleri aracılığıyla sendikal örgütlülük gelişmekte, sendika içi demokrasi eğilimi güçlenmektedir. Bu sürecin de sınıf mücadelesine olumlu etkisi olmaktadır. İşçiler daha politize olmakta, sorunların çözümünün siyasal değişimden geçtiğini kavramaktadır (Koç, 1991).

Grev sırasında atılan sloganlara bakıldığında, bunun örnekleri görülebilir: "Zonguldak işçisi demokrasi bekçisi", "Savaşa hayır", "Vur vur inlesin Çankaya dinlesin", "Çankaya'nın şişmanı işçi düşmanı", "Ölmek var dönmek yok", "Çankaya yolumuz, ölüm olsa sonumuz", "Yolumuz Ankara, hedefimiz Çankaya", "Madenler kapatılamaz", "TRT onların, caddeler bizim", "Burası Türkiye, orası neresi?" diyerek, barikat kuran jandarma ve polis protestosuna edilmesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir.

SONUÇ

Zonguldak grevinin amaçlanan tüm hedeflere ulaşmada başarıya ulaştığı söylenemez. Özelleştirme, işten çıkarmalar, taşeronlaşma, emeklilik, kayıt dışı istihdam gibi alanlarda kalıcı eğilim gösterecek yasal düzenlemeler sağlanamamıştır. Nitekim bazı yazarlar Zonguldak grevinin Mengen'de barikatları aşamayı geri dönüşünün, yeni dönemdeki ilk işçi hareketi dalgasının uzun sürecek olan düşüşünün başlangıcı olduğunu; 1990'lardan sonra derinleşen neoliberal saldırıların,

özelleştirmelerin, ücret ve hak kayıpları karşısında teslimiyetçi ve uzlaşmacı bir çizgi izlenmesinin, sınıf hareketinin donuklaşmasına neden olduğunu belirtmişlerdir. Sınıf hareketinin donuklaşmasına neden olan aktörler arasında, yenilenen Türk-İş bürokrasisine de yer verildiği görülmektedir. (Dirlik, 2011). Sendikal örgütlenmenin büyük ölçüde “Başkan”ının karizması etrafında biçimlendiği, işçilerin kararlara katılımının büyük ölçüde liderlerinin kararlarını onaylama ve uygulama düzeyinde kaldığı (Uygur, 1992) yönünde değerlendirmeler de yapılmıştır. 5 Nisan istikrar programında yer alan TTK hakkındaki şu değerlendirme de, kazanımların kalıcı olmadığını göstermektedir: “Türkiye Taşkömürü Kurumu’nda verimliliği artırmak üzere gerekli olan küçültme ve iyileştirme faaliyetlerine devam edilecektir. Bu çerçevede özel sektör tarafından talep olmadığı takdirde bazı ocakların üretimi yılsonunda durdurulacaktır. Burada yer altı işçilerinin faaliyete devam edecek olan ocaklarda istihdamı sağlanacaktır” (Koç, 2005).³

Bu değerlendirmelere bir ölçüde katılmak söz konusu olabilir. Ancak bu, ideolojik bir saldırının yarattığı tüm olumsuzlukların, Zonguldak grevi ile ilişkilendirilmesini haklı çıkarmaz. Farklı kelimelerle söylersek, neoliberal saldırının yarattığı olumsuzlukların engellenmesinin bir grevden beklenmesi, herhalde, o eyleme taşıyabileceğinden fazla anlam yüklenmesi olacaktır.

Bu ve benzeri olumsuz değerlendirmeler, Zonguldak grevinin, Türkiye işçi sınıfı hareketi içinde özel bir yere ve öneme sahip olduğu gerçeğini değiştirmez. Grevin, işçi komiteleri aracılığıyla, sendikal örgütlülüğün gelişmesinde ve sendika içi demokrasi eğiliminin güçlenmesinde önemli etkisi olmuştur. Bunun da, sınıf mücadelesine olumlu etki yaptığı açıktır. İşçiler politize olmakta ve sorunların çözümünün siyasal değişimden geçtiğini kavramaktadırlar. Bunun yanında, grev komiteleri, sendika merkeziyle şubeleri ve işçiler arasında kararların alınmasında ve uygulanmasında önemli bir işlevi yerine getirirken, kendi içlerinde bölge komiteleri oluşturarak, tabanla ilişkiyi kuran demokratik bir örgütlenmeyi sağlamışlardır. Zonguldak grevinin ortaya koyduğu diğer bir sonuç da, “Demokrasi Platformu” gibi oluşumları, tüm emekçileri bir araya getiren ortak zemin haline getirmesidir. “Demokrasi Platformu” ve “İl Temsilciler Kurulu” gibi gayriresmî üst örgütlenmeler aracılığıyla diğer sendikalar, siyasi partiler, demokratik kitle örgütleri, meslek odaları, belediye başkanları, muhtarlar gibi kurum ve kişilerle işbirliği ve dayanışma içine girilebilmiştir. Zonguldak grevi, kadınların mücadeleye verdiği destek ve eylem sürecinde hep ön saflarda yer almalarıyla da önemlidir. Bu tutum, GMİS Genel Merkez’i olmasa bile, şube düzeyinde kadın yöneticilerin seçilmesini sağlamıştır. Ayrıca grev, kurumun yıllardan beri ihmal edilen sorunlarının arkasındaki siyasi/ideolojik nedenlerin ortaya çıkması bakımından da önemli bir işlev görmüştür. Zonguldak greviyle ortaya çıkan diğer önemli bir sonuç, ulusal düzeyde yükselen sendikal dayanışmanın yanında, uluslararası düzeydeki sendikal dayanışmanın da yükselmesidir.

Kısaca belirtmek gerekirse, grev bir yandan sendikanın iç örgütlenmesini geliştirirken, diğer yandan sendika-işçi-halk bütünleşmesi ile birlikte, işçilerin fiili önderliğinde, bir halk hareketine dönüşmüştür. Farklı kelimelerle söylersek, eylem, grev olmanın ötesinde politik bir harekete dönüşmüştür.

³ Kozlu ocakları için de kapatılma kararı alınır. Ancak, grizu nedeniyle yer altında maden şehitleri bulunduğu için tepki görür gerekçesiyle vazgeçilir.

Grevin politikleşmiş bir harekete dönüşmesi ve grevcilerin Ankara'ya yürüme kararı alması, egemen güçlerde ve siyasal iktidarda büyük bir paniğe neden olmuştur. Paniğin boyutunu anlamak için bir bakanın "Grevin arkasında illegal örgütlerin bulunduğunu, hatta Saddam'ın adamlarının bile olabileceğini" söylediğini hatırlamak yeterlidir.

Zonguldak grevi, egemen güçlerde ve siyasal temsilcilerinde yarattığı bu büyük endişe ile önemlidir ve dünya işçi sınıfı ve sendikacılık tarihindeki haklı yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Yüksel (2000) "Türkiye'de 1980 Sonrası Emek-Sermaye Arasındaki Bölüşüm Mücadelesinde Grevlerin Yeri", *Toplum ve Bilim*, (86).
- Boratav, Korkut (2001) *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)*, Ankara: İmge Kitabevi (15. Baskı).
- Boratav, Korkut (1992) "Özelleştirme İdeolojiktir", 2. *Zonguldak Kurultayı* içinde, Zonguldak: Genel Maden-İş.
- Çavdar, Tevfik (2005) *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler*, İstanbul: Nazım Kitaplığı.
- Çıladır, Sina (1999) *Taşkömürü Havzasında Devletçilik Dönemi*, Ereğli: Yaman Matbaası.
- Çıladır, Sina (1997) *Zonguldak Havzasındaki İşçi Hareketleri ve İşçi Örgütleri (1908-1993)*, Ereğli: İlke Yayınları.
- Çıladır, Sina ve Fedai Erdoğan (1994) *Zonguldak Türkiye'nin Kamburu mu?*, Zonguldak: Ceylan Matbaacılık.
- Denizer, Şemsi (1991) *Şemsi Denizer Anlatıyor: Zonguldak Gerçeği*, Zonguldak: Genel Maden-İş.
- Dirlik, Süleyman (2011) "Türkiye'de Hak Mücadeleleri: Yarım Asırlık Bilanço Denemesi", Yalçın Bürkeç, Metin Özügürlü, Yasemin Özdek, Ersin Vedat Elgür (der.) *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri II* içinde, Ankara: Notabene Yayınları.
- Genel Maden-İş (1994) *Ulusal Basında Genel Maden-İş Sendikası (1990-1993)*, Zonguldak: Genel Maden-İş.
- Genel Maden-İş (1992) 4. *Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu*, Zonguldak: Genel Maden-İş.
- Genel Maden-İş (1981-1992) 9, 10, 11, 12, 13, 14. Dönem Toplu İş Sözleşmeleri.
- Genel Maden-İş* (Genel Maden İşçileri Sendikası Gazetesi), Kasım 1990 (32) - Temmuz 1994 (44), çeşitli sayılar.
- Güzel, Şehmus (1993) *Grev*, İstanbul: Sosyalist Yayınları.
- Karakaş, Sevküthân N. (1992) *Eylem Günlüğü: Zonguldak Maden Grevi ve Yürüyüşü*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Koç, Yıldırım (2005) *Özelleştirme*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Koç, Yıldırım (2000) "Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu", *Mülkiye*, (220).
- Koç, Yıldırım (1995) *Teslimiyetten Mücadeleye Türk-İş (1980-1992)*, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Koç, Yıldırım (1991) *İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketinin Güncel Sorunları*, İstanbul: Ataol Yayıncılık.

- Makal, Ahmet (2004) “Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye’de Çalışma İlişkileri”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, (47).
- Makal, Ahmet (2006) “Cumhuriyetten 21. Yüzyıla Türkiye’de Çalışma İlişkileri”, Mehmet Zencirkıran (der.) *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* içinde, Ankara: Nova Yayınevi.
- Oğuz, Hasan (1995) *1980 Sonrası İşçi Hareketinde Durum*, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Oral, Turhan (1997) *Varoluş Destanı*, Zonguldak: Genel Maden-İş.
- Petrol-İş (1991) *1990 Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş.
- Savran, Sungur (2010) *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri, Cilt I (1908-1980)*, İstanbul: Yordam.
- Taylan, E. (1991) *Siyasal Gelişmeler ve İşçi Hareketleri*, İstanbul: Eksen Yayıncılık.
- Uygur, Çetin (1993) *Dinazorların Krizi: Değişim ve Sendikalar*, İstanbul: Alan Yayıncılık.